



กรมหลวงพิชิตปรีชาก  
อธิบดีศาลาภูมิภาคแรก

พ.ศ. ๒๕๒๘

## ผลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปราชาก

ผลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปราชาก มีพระนามเดิมว่า “พระองค์เจ้าชายคัณนางค์ยุคล” เป็นพระราชโอรสองพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาสังข์หรือพึง ประสูติเมื่อวันจันทร์ เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ปีถูกะ เวลา ๕ ทุ่ม ๘ นาท ตรงกับวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๙๙ เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๔ เป็นพระเจ้าลูกยาเธอชั้นใหญ่ในรัชกาลที่ ๔ และเป็นพระเจ้าน้องยาเธอชั้นใหญ่ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาให้เป็นกรมหมื่นพิชิตปราชาก และ พ.ศ. ๒๕๒๙ ทรงเลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวงพิชิตปราชาก สันพระชนม์เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ปีรากา พ.ศ. ๒๕๕๒ พระชนมายุ ๔๔ พรรษา

### ประวัติการศึกษา

ทรงศึกษาเล่าเรียนกับครูบาอาจารย์แต่เพียงเล็กน้อย หากแต่ได้ฝึกฝนเล่าเรียนด้วยพระองค์เองจนเกิดความชำนาญเป็นส่วนใหญ่

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นว่า กรมหลวงพิชิตปราชาก มีพระอธิษฐานนิยมศึกษาภูมิภาคและวรรณคดี จึงโปรดเกล้าให้ศึกษาวิชาภูมิภาคและหัดพิจารณาความอยูู่่กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระเทเวศน์วัชรินทร์ ซึ่งทรงบัญชาการศึกษาลับสั่งอยู่ในสมัยนั้น

### ประวัติการรับราชการ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ มีการปรับปรุงการปกครองและตั้งองค์กรใหม่ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นองค์กรนิติวิทย์ และต่อมาในปีเดียวกัน ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลรับสั่งชาระความภักดีคนแรก และต่อมาดำรงอธิบดีศาลแพ่งกลาง และศาลแพ่งเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๒๙ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองเชียงใหม่

และต่อมาได้เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ประจำมณฑลอีสาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ มีการจัดตั้งกรมทหารหน้าขึ้น ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายพันเอกช่วยราชการในกรมทหารหน้า พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลตรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ทรงรับตำแหน่งเป็นเสนอตีกรุงยุติธรรม พระองค์ที่ ๒ ต่อจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิชัย ต่อมาทรงลาออกจากตำแหน่งเสนอตีกรุงยุติธรรม เพราะทรงพระโรค แต่ยังทรงรับเป็นกรรมการศาลฎีกាជันถึงสิ้นพระชนม์

### ผลงานทางค้านคุกากาหรือสำคัญและแนวความคิด

ทรงคิดทำแบบบริษัทสัญญาไว้เป็นหลักฐานและทรงจัดศาลต่างประเทศที่จังหวัดเชียงใหม่จัดเป็นที่เรียบร้อย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๗ (ร.ศ. ๑๑๒) ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าผู้พิพากษาไทย พิจารณาคดีประวัติศาสตร์ คือ คดีพระยอดเมืองขวาง ซึ่งสืบเนื่องมาจากกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสในสมัยนั้น จนได้รับสรรเสริญว่า “ทรงเป็นตุลากาหรืออนุรักษ์หมาย ทรงความกล้าหาญในทางยุติธรรมเทียบเคียงได้กับชาวต่างประเทศแล้ว”

ในสมัยที่ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งเชียง ทรงคิดว่าควรรวมศาลที่กระจายอยู่ตามกรุงเทพฯ ให้มารวมอยู่ในกรุงเทพฯ ให้รวมอยู่ในกรุงเทพฯ จึงกราบบังคมทูลเสนอให้จัดรวมศาลที่กระจายอยู่ให้มารวมอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ที่ประชุมรัฐมนตรีสภามิได้เห็นด้วย เพราะเกรงว่าจะไม่เป็นที่เรียบร้อยและยังไม่จำเป็น พระคิดวิอันก้าวหน้าและสมัยใหม่ในด้านศาลมีตุติยธรรมจึงเป็นอันต้องระงับไป แต่ก็เป็นแนวทางให้มีการดำเนินการในเรื่องนี้ในสมัยต่อมา ซึ่งบังคับนี้ศาลต่างๆ ได้รวมอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่เดียว สมดังที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยไว้

## ราชการและงานพิเศษและผลงานอื่น ๆ

ทรงมีส่วนร่วมเป็นกำลังสำคัญเรื่องการเลิกท่าส โดยอาศัยวิชาภูมายเพราการเลิกท่าสในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น แม้มีพระราชบัญญัติให้บรรดาคนซึ่งเกิดในรัชกาลที่ ๕ พ้นจากการเป็นท่าสมเมื่อวัน ๒๙ ค่ำ ปีจศ จุลศักราช ๑๗๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ แล้วก็ตาม แต่การดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้เป็นเรื่องลำบาก เพราะคนส่วนมากยังไม่เห็นคุณค่า ฝ่ายนายเงินต้องการใช้ท่าส ส่วนท่าสก็อยู่ไม่ได้โดยไม่มีนายเป็นที่อาศัย ขณะที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติยังไม่มีบัญหาเรื่องเกษียณอายุท่าส เพราะคนที่เกิดเป็นท่าสยังเป็นเด็ก แต่ขณะที่กรมหลวงพิชิตปรีชาการ ทรงบัญชาการศาลแพ่งแล้ว บัญหาเรื่องเกษียณอายุท่าสมมากขึ้น ได้ทรงบังคับคดี เรื่องเกษียณอายุท่าสโดยมิครั้นครั่น ต่อความเดียดแคร้นของนายเงิน และทรงพยายามทุกวิถีทางให้ท่าสนิยมความเป็นอิสระ ทำให้การเลิกท่าสสำเร็จสมพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีส่วนร่วมในการจัดตั้งหอพระสมุดวารีภูณ ซึ่งเป็นที่มาของหอสมุดแห่งชาติ และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ทรงเป็นหัวหน้ากรรมการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษที่นั้นก่อนอุทัยาน ซึ่งถือกันว่าเป็นโรงเรียนรัฐบาลที่สอนภาษาต่างประเทศก่อนตั้งกรุงศึกษาธิการ

นอกจากจะเป็นนักกฎหมายแล้ว ยังทรงเป็นjinตกวี ทรงพระนิพนธ์ทั้งบทกวีและร้อยแก้ว มีทั้งลิลิต โคลง ฉันท์ เพลงยาว ร่าย ดั้น บทละครพูด มีร้อยแก้วเรื่องหนึ่งคือ เรื่อง “ธรรมสาววนิจัย” ได้อธิบายว่า ยุติธรรมเป็นอย่างไร กฎหมายคืออะไร และเรื่อง “สนุกนึก” ซึ่งเป็นทำนองนวนิยาย (Novel) ของต่างประเทศ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงวิจารณ์ว่า “โคลง ฉันท์ กथาย กลอน ในภาษาไทย กรมหลวงพิชิตปรีชาการ อาจทรงแต่งให้ดีได้ถึงโนราณ กวิอย่างสูงสุดที่ได้เคยมีมาในเมืองไทย” และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ชั้นกรรมหลวงพิชิตปรีชากร เมื่อครั้งที่กรมหลวงพิชิต  
ปรีชากร มีพระชนมายุได้ ๒๑ ชันษา ทรงนิพนธ์ลิลิตสรรเสริญพระบารมีถวาย  
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ ว่า

กรมหมื่นพิชิตกล้า	เกลากลอน
ไฟเราะพจนสุนทร	ถ่องถ้อย
เฉลิมเกียรติกวีวรรณ	ถ่าว่าง วายເຍ
เฉกอุบเบิกสร้อย	ສරດີ່ງຈມຂາຍ

### พระเกียรติคุณ

กรมหลวงพิชิตปรีชากร นอกจากทรงประสมความสำเร็จในชีวิตสามตาม  
คำจากรักึ่งพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านที่พระพุทธรูปจำลองที่วัดกุฎีจตุริยา-  
รามว่า “เป็นเสนาบดี องค์มนตรี รัฐมนตรี นายพลตรีที่ทรงบก ข้าหลวงต่าง<sup>๑</sup>  
พระองค์ สำเร็จราชการลาเวเนียงลาวกา เป็นวินิจฉายามาตย์ อธิบดีกระทรวง  
ແພ່ງເກະມແພ່ງກລາງ ແລະ ສາລົງກາເອກອັນດຸລາກາ ทรงດໍາເນີນໃນຄລອງໝາຜົນຊື້ວິ  
ອັນເໜີດເຫັນງານນຳປະໂຍ່ນຄວາມສຸຂໃຫ້ສຳເນົາໄດ້ໂດຍຢຸດແກ່ສວັນຍົງສັຕຸລປະ  
ເອັນກປະກາ” ແລ້ວ ຍັງทรงສນพระทัยในการປະກອບໂຄສີລົບແພນໂນຣາມ ໂດຍ  
ໃຊ້ພຣະນາມແພັງວ່າ “ໜ່ອວເຊສີທີ” ເປັນຄົນໄທຍຄນແຮກທີ່ປຽງຍໍໄທຍພສມກັນຍາ  
ຕ່າງປະເທດ ແລະ ทรงຄືດຕັ້ງໜ້ອຍາຕ່າງປະເທດເປັນພາສາໄທຍໍ່ຫລາຍອຍ່າງ ເຊັ່ນ  
ໜຶ່ງຄ່ອກໃຫ້ດ ທົງເວັບໄວ້ “ຍາຂາວ” ພົນອົກ ວ່າ “ເກລືອສມານ” ນ້ຳນັ້ນວິນເຕົວ  
ກຽນ ວ່າ “ນ້ຳນັ້ນຮະກຳ” ນ້ຳນັ້ນພາກພື້ນຂັ້ນ ວ່າ “ນ້ຳນັ້ນແກ້ວ” ເປັນຕົ້ນ ແລະ ทรง  
ສນພຣະທີ່ດ້ານກາຮສີກຣມຄື່ງຂາດໄປຈັບຈອງທີ່ດິນທີ່ຕໍ່ານລහນອົມນ ຈັງຫວັດຫລຸນຸ້ມ  
ທໍາໄ່ ເລີ່ມສັດວ່າ ໂດຍສັງພັນຊູໂຄມາຈາກຕ່າງປະເທດ ແລະ ນໍາພັນຊູມະພຣັວຈາກຈັງຫວັດ  
ໜຸ່ມພຣມາປູກ ເພື່ອເປັນຕົວຍ່າງແກ່ຮາຍງວຽ ແລະ ทรงນິພນົມເຮືອງທຳນາລົງໃນຫັນສື່ອ  
ວິຊາການວິເຄີຍ ເນື້ອນີ ๒๔๓ ໄວດ້ວຍ ໂດຍทรงໃຫ້ຄົດໄວວ່າ “ຜູ້ໄດ້ມີທີ່ດິນແມ່ແຕ່ເພື່ນ  
ນ້ອຍໆ ກີ່ຍັງໄດ້ຂໍວ່າເປັນເຈົ້າແພ່ນດິນໃນຜົນທີ່ດິນນີ້”

ก่อนสั้นพระชนม์ กรมหลวงพิชิตปราชาก ได้แสดงพระประสังค์ไว้กับ  
สมเด็จพระยาคำรังราชานุภาพว่า เมื่อพระองค์ท่านสั้นพระชนม์แล้ว ไม่  
ประสังค์ให้พระบาทสมเด็จพระปุจจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องลำบาก หรือ สั้น  
พระราชนรรพย์ในการพิพากษาอาการโกรค จะได้เป็นประโยชน์ในทางแพทย์สำหรับรักษา<sup>๑</sup>  
เพื่อนมนุษย์ต่อไป

---